

Боргові зобов'язання як денотат грошових знаків

Денотатом слів виступають предмети й уявлення, денотатом же грошей як комунікативної системи виступає вартість цих предметів та уявлень. Яким чином утворюється ця вартість?

Класична економічна теорія XIX ст. стверджує, що гроші є лише еквівалентом обміну одних предметів на інші, вартість же грошей є суто операційною вартістю в цьому обміні. Насправді, однак, усе дещо складніше. М. Фуко у своїх «Лекціях про волю до знання» відзначає, що в Давній Греції, приміром, гроші виконували три основні функції, а саме:

- виступали засобом влади;
- були симулякром багатства (у формі капіталу);
- виступали мірою обміну в торгових трансакціях [1, с. 155-173].

В нашій культурі гроші сприймаються, насамперед, як міра обміну. Обмін же може сприйматися як чесний або нечесний, як справедливий або несправедливий. Справедливий або чесний обмін – це обмін, при якому вартість обмінюваних предметів чи послуг є приблизно однаковою. Почуття справедливості присутнє у нашій свідомості та несвідомому, і рівність чи нерівність обміну, взаємність оцінюється, виходячи саме з цього відчуття. Подібні відчуття, судячи з усього, мають біологічну природу й наявні в т.ч. у багатьох тварин [4, с. 30-31]. Клод Леві-Стросс відзначав, що людське життя зводиться в основному до трьох моментів:

- мова (обмін словами);
- спорідненість (обмін жінками);
- економіка (обмін речами) [4, с. 88].

Об'єднуючим аспектом в усіх трьох випадках виступає принцип взаємності.

Інколи, однак, у житті трапляється прямо протилежне. Девід Гребер наводить випадки, коли, наприклад, християнський місіонер в Африці рятує життя тубільцю, вилікувавши його від смертельної хвороби, а той приходиться до нього і вимагає подарунків, дуже ображаючись, коли йому відмовляють. Згідно з місцевими уявленнями, ти маєш допомагати тому, кому ти врятував життя. Адже порятунок створює особливий емоційний зв'язок, який передбачає подальші піклування і допомогу. Розрив же цього зв'язку є смертельною образою. Інший приклад - серед китайських буддистів чи

інуїтів Гренландії побутує думка, що якщо рятуєш кому-небудь життя, то ти є відповідальним за нього [4, с. 91]. Тобто тут ми маємо свого роду взаємність навпаки.

Комунізм проголошував, що від кожного за його здібностями, кожному за потребами. Тобто такий тип стосунків, який має місце в сім'ї або в середовищі близьких друзів. Комуністи протиставляють такий тип стосунків ринковим стосункам.

Слід зазначити, пише Гребер, що такий тип стосунків поширений у світі набагато більше, аніж це може видатися на перший погляд. Такі стосунки можна спостерігати в чисельних як первісних, так і сучасних суспільствах. Слід однак зазначити, що такого роду стосунки, «комуністичні» стосунки, поширені в багатьох первісних племенах, розповсюджуються не на всі, але лише на деякі об'єкти повсякденного життя. Вони майже завжди розповсюджуються на їжу й певні інші предмети першої необхідності, але ніколи на предмети влади і престижу. Наприклад, худоба, кількість якої визначає соціальне положення людини серед деяких племен Африки, ніколи не дарується і не ділиться серед навіть найближчих друзів чи родичів, на відміну від продуктів, одягу та інших предметів побуту [4, с. 95]. Очевидно, що ключовим моментом в обох випадках виступає борг і зобов'язання.

Саме наявність чи відсутність конкретних боргових зобов'язань визначає соціальне місце людини. Суспільство утворюється й продовжує своє існування завдяки борговим зв'язкам. Без них воно розпадається [3, с. 107-117]. В німецькій мові слово - Schuld - означає одночасно і борг, і провину; в російській – долг – борг і обов'язок [4, с.77]. Тобто, людина втрачає свободу і стає боржником, зобов'язаним платити борг, виконувати зобов'язання, слідувати обов'язку. Ескімоська приказка стверджує, що за допомогою подарунків людина створює рабів, а за допомогою батога собак. Мається на увазі не рабство в буквальному розумінні слова, але те, що людина, яка приймає подарунки, відчуває себе зобов'язаною, і це відчуття нагадує відчуття рабства [4, с. 114].

Девід Гребер зазначає, що для того щоб зрозуміти природу грошей необхідно реконструювати два поширених міфи: міф бартеру (який просто спростовується як такий, що не відповідає реальним історичним подіям) і міф боргу (з якого врешті решт і з'являються ідеї, на основі яких і розвиваються

грошові системи). Що стосується останнього, то йдеться про борг перед правителем, перед Богом (богами), перед храмом, духовенством тощо [4, с. 75].

Гроші є певного роду знаком, який тим не менш не був винайдений, як це стверджували деякі класики економічної теорії, для полегшення розрахунків, з метою заміни громіздких і обтяжливих операцій бартеру. Гроші, монети з самого початку, з моменту їх винайдення, були й залишаються символом політичної влади. Недаремно на одній стороні (на аверсі) репрезентуються ті чи інші емблеми цієї влади, на іншій (на реверсі) вартість монети. При цьому сама ця вартість звичайно більша вартості металу, з якого виготовлено монету [4, с. 74]. Паперові гроші були введені у Великій Британії наприкінці XVII століття як сукупний борг (загальна вартість випущених банкнот) англійського короля. Група з сорока лондонських та Единбурзьких купців запропонували королю позику в 1.2 мільйони фунтів як допомогу у війні проти Франції. Взамін вони одержували монопольне право на випуск банкнот. Введення паперових грошей у Британії було пов'язане із подорожчанням срібла (срібло в монетах стало коштувати більше, ніж вартість самих монет). В результаті срібні монети, що були одним з основних платіжних засобів, почали зникати з обігу. Для того щоб розв'язати проблему і були введені паперові гроші з гарантією золотого стандарту [4, с. 332-333].

Традиційне суспільство передбачає стабільність, яку забезпечує ієрархія. Класичний європейський феодалізм виходив з того, що одні моляться, другі воюють, треті працюють. Три основні прошарки, ніякої рівності і відповідно ніякого еквівалентного обміну. В подальшому ця ієрархія починає розпадатися, і суспільство пришвидшує темпи свого розвитку. Розвиток стає все динамічнішим, а динаміка вимагає певних усталених еквівалентів. Роль останніх беруть на себе грошові семіотичні системи [4, с. 111].

Фернан Бордель схиляється радше до протиставлення ринків і капіталізму: ринки покликані забезпечити обмін товарами за допомогою (або без такої допомоги) грошей; капіталізм же має за мету використання грошей задля одержання ще більших грошей [4, с. 254]. А разом із ними боргів і влади позикодавців над боржниками. Невипадковим є те, що фактично всі монети містять ті чи інші символи влади. Капіталізм означає перехід від

економіки кредиту до економіки інтересів [4, с. 324]. Ринки самі по собі не є реальними. Вони являють собою de facto математичні моделі, створені силою нашої уяви. Ці моделі є семіотичними системами, які функціонують за своїми власними законами, які зовсім не обов'язково пов'язані з реальністю. Економісти віддають собі звіт у цьому, однак, не маючи нічого іншого, вони змушені спиратися на них, ставлячи перед собою карикатуру замість реальності. В подальшому між реальністю та карикатурою на неї виникає зв'язок не лише в одну (від реальності в напрямку карикатури), але також і в іншу сторону (карикатура починає детермінувати реальність економічного життя). Проявом останнього виступає все більша «віртуалізація» економіки. Гроші виступають основним проявом і засобом цієї «віртуалізації» (первинні гроші як віртуальний знак, сема цінності, далі паперові гроші як віртуалізація грошей первинних, і нарешті гроші віртуальні, тобто гроші на банківському рахунку, які не мають навіть паперового еквіваленту, та суто віртуальні гроші Інтернету) [4, с. 113].

Гроші за капіталізмом виступають засобом накопичення капіталу, а отже нерівності та соціального розшарування. Усі соціалістичні пошуки XIX – XX століть намагалися знайти шляхи запобігання цьому.

Література

1. Фуко М. Лекции о воле к знанию//С-Пт., «Наука», 2016. – 252 с.
2. Этвуд Маргарет. История долгов наших//М., «Текст», 2010. – 192 с.
3. Япония. Как ее понять. Под ред. Дж. Дэвиса и Осаму Икэно// М., АСТ, «Астрель», 2006. – 320 с.
4. Graeber David. Debt: The First 5000 Years// Melvillehouse, Brooklyn, New York, 2011. – 534 p.